

Обрад М. Цицмил

ПОВЕРЕЊЕ У НАРОДНУ ВЛАСТ И РЕКВИЗИЦИОНЕ ПРИЗНАНИЦЕ

О нашем НОР и револуцији написано је доста томова књига, некад добрих, некад мање добрих. Али, овај изванредно важни и по много чему комплексни период наше историје нити је у суштини довољно објашњен, нити у целини обухваћен. Поготово не у свим његовим аспектима. Овога пута не мислим нарочито и само на организовање и припреме НОБ, на готовост и приправност масе народа да ту борбу прихвати и понесе као своју, на многобројне окршаје и битке, на херојство бораца и народа на партизанским слободним територијама — него на један други момент овога комплекса који је, готово би се могло рећи, остао прећутан.

Мислим на нашу ратну економику, на снабдевање, првенствено на исхрану партизана и при томе на улогу и напоре које су наши људи на појединим, углавном слободним територијама, чинили и подносили.

Познато је да су сви потенцијали наше НОБ били — у буквалном смислу речи — код народа и у народу, и да је отуда све узимано и отуда све произлазило: борци, власт, снабдевање.

Ослобађањем појединих територија на њима је, по правилу, одмах стварана и организована и народна власт — наши ратни НОО. Ова народна власт сама, или заједно са војском, односно њеном интендантском службом старала се о снабдевању и исхрани.

Разумљиво је да се најпотпуније и са највише података и сигурности, у вези са овим питањем, може говорити о оним подручјима која су највише времена била слободне територије, и на којима је најдуже и најорганизованије деловала и радила народна власт — у току НОР.

Међу такве територије у Црној Гори пада, у првом реду Дурмиторско подручје.

На овом подручју могу се пратити и проучавати сви они видови снабдевања народноослободилачке војске и партизанских одреда који су се уопште појављивали у току НОР: добровољ-

ни прилози, конфискације од народних непријатеља и сарадника окупатора, ратни плен и — реквизија.

Добровољни прилози били су карактеристичан вид снабдевања нарочито за онај најранији период борбе, за почетне акције, за герилске одреде и сл. О њима нема много података, осим сећања појединаца или понеког извештаја о успеху прикупљања добровољних прилога, и осим праксе, сачуване такође у сећањима, о начину њиховог прикупљања махом на општим конференцијама, који су скупови, нарочито на терену о коме говорим, и били једна од основних форми рада овога народа који се борио и радио за ту борбу. О њима, о тим добровољним прилозима, других докумената нема. Позната је, међутим, једна њихова општа карактеристика: даваоци нису претендовали на надокнаду, били су то бесповратни зајмови за НОР, како би се то данашњом фразеологијом могло рећи. А и они који су те добровољне прилоге, у име НОП, прикупљали и тражили — нису при томе ни обећавали никакву надокнаду.

Конфискације и ратни плен су видови извора снабдевања који су по својој природи нередовни, повремени, количински неодређени и неједнаки — у сваком случају такви извори који у снабдевању НОВ нису били сталан извор, а нису имали ни неку значајнију улогу.

Реквизија, то остаје као факат, била је основни извор снабдевања народноослободилачке војске, и то првенствено, ако не и једино, од становништва слободних територија. Реквизицију су вршили НОО, војне власти у позадини, или интелектуалци оперативних јединица.

Због тада постојећег стања, разумљиво је, није било никаквих средстава компензације — никаквог плаћања није било. Али, уобичајена пракса која је произлазила из датих директива и наређења руководства — овде конкретно Врховног штаба или Главног штаба за Црну Гору и Боку — било је издавање *реквизиционих признаница*. Вредност ових признаница ми у пракси тада нисмо много коментарисали, али било је прећутно, као ео ipso, прихваћено: наша борба води ка победи, имаћемо своју државу, своју власт и свој систем — и све ово ће се после рата надокнадити и платити.

Саме признанице, такође, нису имале никакву одређену форму. Али су редовно садржавале неколико основних елемената, као: податак од кога се узима, ко узима, колико се и шта узима — и потпис онога који узима. По правилу, на такву признаницу стављан је и штамбиљ војне команде која признаницу издаје, или дотичног НОО. И, то је било све.

После битке на Неретви и доласка партизана у Црну Гору, Дурмиторско подручје постало је поново просторија којом је прошла добрим делом главнина партизанских јединица Оперативне групе ВШ. Ту је, прво, смештено одељење тешких рањеника

Централне болнице, а касније и цела Централна болница. Самим тим и њихово снабдевање и исхрана поново су пали на становништво овога краја. Истина, крајем априла и почетком маја ово снабдевање делом је било потпомогнуто прикупљањем нешто стокe и других намирница и из једнога мањег дела Санџака и Босне.

Како су ове јединице и Болница били дуго у покрету, још од Босанске крајине — то је и њихово снабдевање било веома тешко. Интендант нису, из објективних разлога, увек стизали да обезбеде ни основно снабдевање, а некада су да би то постигли правили веће или мање пропусте и грешке. Због те нередовности и тешкоћа и саме јединице су се сналазиле како су знале и могле, те често и саме себи прибављале храну, и при томе правиле још веће грешке.

Да би се избегло понављање оваквих неправилности и грешака, осигурало снабдевање војске, а нарочито одржала добра веза са становништвом и правилност политичке линије — Врховни штаб је понављао своја упутства и наређења како треба поступати приликом снабдевања војске и реквизирања. Тако је, још у току ових борби, издато једно наређење у томе смислу 17. марта 1943. године,¹ а двадесетак дана касније, 7. априла 1943. године издаје се и још једно, посебно наређење „О начину снабдевања јединица народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије“ — у коме се, поред осталог, налази и ово: „Реквизиције су изузетне мере и њима се приступа у случају да други извори не покривају потребе војске. Реквизиције се спроводе од надлежних војних и цивилних органа уз прописну потврду, на основу које власник дотичне реквизиране вредности има право на накнаду по ослобођењу наше земље“ (подвукао О. М. Ц.)

„За све набавке, извршене било којим путем, издају се потврде оверене печатом дотичне јединице или установе.“²

Све тешкоће које су пале на, још од раније исцрпено и нарочито од стране четника опљачкано Дурмиторско подручје — посебно Пиву, некако су преброђене у другој половини априла и првој половини маја 1943. године. Ово тим пре што су постојали изгледи да овако оптерећење неће и сувише дуго потрајати, него да ће војска напредовати према истоку, те и тежиште свога снабдевања, као и снабдевања болница, пренети на нове, мање исцрпљене територије.

Међутим, изненадни и нагли обрт који је наступио средином маја, почетком V офанзиве, све је ово пореметио, па се поново све, још једанпут, нашло на Дурмиторском подручју, а у финалним тренуцима — опет у Пиви — и војска и болнице. Сад је то све поново требало снабдевати храном.

¹ Зборник, том II, књ. 8, док. 182.

² Зборник, том II, књ. 9, док. 21.

Народ је сада овде, то нимало није претерано рећи, нити је стилска фигура: сам трпео и гладовао, давао све што је имао и могао — делио последње залогаје хлеба и меса, и порције млека.

Врховни штаба је тачно проценио ситуацију, познавајући оскудицу овога терена, као и добру вољу и приврженост његових људи НОБ — па је покушао да ове напоре донекле ублажи. У томе смислу издато је наређење интендатури ВШ, као целини и служби, да се прибави што више стоке за исхрану војске са оних подручја до којих су бригаде дошле наступајући према истоку а која су подручја била далеко мање исцрпљена. Били су то делови среза пљеваљског, бјелопољског и колашинског. Интендантима скоро ништа по овоме нису учинили, било из објективних или субјективних разлога.

О овоме се у ВШ убрзо сазнало. А према најновијој оријентацији ВШ о даљем покрету и правцима пробијања — ишло се у потпуно опустошене и празне пределе Сутјеске и Зеленгоре. Ради тога је ВШ у последњим, одлучујућим моментима борбе на овом терену, уз издавање оперативних наређења јединицама — истовремено наређивао и упозоравао: да не забораве повести са собом стоку за исхрану војске. Тако, у депеши штабу I дивизије, којом му наређује да упути III крајишну бригаду из Санџака на леву обалу Дрине, стоји напомена: „Собом Крајишници да поведу стоку“.³ А истога дана, 28. маја 1943. године, ВШ у депеши упућеној штабу VII дивизије, којом му наређује да са свим својим бригадама, и са III далматинском крене према Узлупу и пребаци се на леву обалу Таре — такође стоји упозорење: „По овоме одмах поступити. Собом повести што више стоке“ (подвакао О. М. Ц.).⁴ Све су ово биле мере предострожности које су диктиране познавањем чињенице, да је Пива, кроз коју се сада поново пролази, економски крајње исцрпљена, а Сутјеска и Зеленгора, у које се иде — потпуно празне и пуне, што се тиче средстава за исхрану људи. Све се ово још више односило на јединице II и III дивизије које су биле још непосредније везане за терен Дурмиторског подручја, и на крају опет за Пиву. Међутим, десило се да су и све бригаде ових двеју дивизија, а нарочито Друге, дошле на Планину Пивску — готово без икаквих резерви стоке, која је тада била једина храна војсци, па се снабдевање тамо морало потражити.

Били су то последњи дани маја и први дани јуна 1943. године.

Општа ситуација и намере непријатеља биле су већ јасне. Народ се већ почео склањати у збегове, што су народне и војно-позадинске власти још раније почеле да саветују, а тих дана је и ВШ издао један проглас — директиву, која је, поред осталог,

³ Зборник, том II, књ. 9, док. 226.

⁴ Зборник, том II, књ. 9, док. 227.

садржавала и препоруке о склањању становништва у збегове.⁵ Но, у почетку су се тек понеке породице почели склањати, али су још увек остајали у борби, и на лицу места они најборбенији и они најоданији НОБ — одборници и изразито познате партизанске породице. НОО и војнопозадинске власти били су на својим местима и вршили су савесно све постављене им задатке.

Међутим, у оном последњем налету непријатеља све је поремећено. Бригаде које су последње наилазиле преко Планине Пивске, идући према Вучеву и Сутјесци, и то без ма каквих резерви хране, зграбиле су у буквалном смислу речи све оно што су на пролазу могле наћи и дохватити. Тако се десило, да је велики број села, велики број породица — и то по правилу оних изразито партизанских, јер се оне и нису биле још склониле у збегове — остао без игде ичега. Било је породица које су имале по једну краву, па је и она једна узета. И тако су понеке породице остале без ма каквих средстава за живот.

Ово је, мада објективно посматрано и цењено: разумљив поступак од стране војске, која није имала другог излаза — код народа и код народних власти изазвало право запрепашћење, збуњеност и огорчење.

Све се ово десило нагло и изненадно. Али, због момента у коме се десило, захтевало је исто тако да се истом брзином морао тражити и налазити неки излаз, и спасавати и оне који су остали без ма каквих средстава за живот, и нарочито код овог народа спасавати веру и поверење у нашу војску и политику онакву каква му је била позната, и о којој смо стално говорили и око које смо окупљали народ за борбу, још од самог почетка НОП.

У вези са овим 1. јуна 1943. године дошао сам, по њиховом позиву, у ВШ, који се тога дана налазио у с. Подмилогора. Тито је био о свему обавештен. Тражио је начин како да се ово ублажи, да се објасни народу, да се одржи добра веза са овим људима, и да им се пренесе његова реч да ће се то првом могућом приликом поправити и нодокнадити — а ако има икакве могућности да се то и сад моментано некако, и донекле, компензира.

Ту је одлучено да се народу првенствено објасни тешка ситуација, због које је и дошло до таквих поступака, а онда да се у најтежим случајевима понуди и новчана надокнада. За обављање овога посла одредили су мене, с тим што ћу нешто новаца одмах добити од друга Марка,⁶ а чим то добијем да кренем на пут, где се могу задржати највише два или три дана, а потом да се вратим у ВШ и поднесем извештај.

Кад сам се јавио Марку, он ми је рекао да одмах одем у суседне јелове чечаре, јавим се команданту Пратећег батаљона ВШ, Мому Ђурићу, и затражим да ми да, по Марковом наређењу, један милион динара, Одмах сам по томе и поступио. Но, кад сам

⁵ Зборник, том II, књ. 9, док. 219.

⁶ Александар Ранковић.

пренео наређење Ђурићу, он се некако мало збунио, није ме до тада познавао лично, па није ни смео да ми одмах да толики новац, а с друге стране није желео да ме увреди неким испитивањем, па се брзо снашао и замолио ме да за часак сачекам, јер претходно мора да заврши неки неодложан посао. Он је, у моменту, скокнуо између омара до друге вртаче, и тамо обавестио Марка да му неки непознат друг тражи милион динара. Све је било за час разјашњено. Мома Ђурић се убрзо вратио, и правио се као да је тај наводно неодложни послух завршио, и одмах ми дао тај милион динара. Били су то тадашњи српски динари, они Недићеви, још из Ужица. Поред тога, добио сам и око 20—30 комада златника, с напоменом да то употребим, према оцени, у најхитнијим и најтежим случајевима ако се ради о спасавању живота неке породице од глади.

Због сталних и хитних послова које сам тада обављао на терену, имао сам јахаћег коња. Тај новац сам стрпао у један ранац, пребацио преко седла и, у пратњи јединог пратиоца кога сам тада имао, Гојка М. Вуковића, кренуо из Подмилогоре за Пишче, односно заселак Лице, где се тада налазила Команда Дурмиторског подручја, Команда места Планине Пивске и Општински НОО — дакле, све територијалне власти тада још преостале слободне територије у Црној Гори.

Исте вечери, на Лицу сам предузео мере да сазовем, ако не све, а оно што је могуће већи број чланова Општинског НОО — да видимо који су то најтежи случајеви, па да се договоримо како да поступамо и како да их поправљамо. Истовремено сам поручивао да дођу и сви сељаци из ближе околине којима се то у току ноћи може јавити, а који су се жалили да им је војска, без реда и реквизиције, одузела стоку — и да су остали без ичега.

Сутрадан, био је то 2. јун 1943. године, одржали смо састанак. Било је неколико општинских одборника, окупили смо се у буковим шумарцима испод Војновића катуна, пошто се нисмо смели задржавати у згради у којој се налазила Команда Дурмиторског подручја, јер је претходних дана жестоко бомбардована, као и цело село.

На томе састанку ја сам присутне обавестио какво сам наређење добио од ВШ, и каква објашњења треба, најшире што је могуће, пренети у народ. Такође сам их обавестио да имам и пара, и то приличну суму, па да већ одузету стоку можемо и платити како се договоримо и оценимо.

О свему смо се договорили, и споразумели да је најважније људима објаснити изузетност ситуације, а ко од њих хоће да му се одмах дају паре, и то ћемо учинити, јер смо рачунали да ће, можда, један од другог понешто стоке за те паре и купити. А основно је политичко објашњење и разумевање озбиљности војне ситуације која је до тога и довела. С друге стране, оценили смо, да је за нас на терену најнеопходније предузети све могуће да

нико од становништва не сме умрети од глади докле год се налази ма шта за исхрану људи на целом терену.

Иза тога прешли смо на практични део посла, на разговор са сељацима који су били дошли. Они су износили своје случајеве и жалили се, тражећи да им се бар део одузете стоке врати. Узели смо у обзир и ову могућност. Са некима од њих упутили смо и два одборника да пођу у правцу Барног Дола, пристигну неки од штабова оперативних јединица и виде да ли се шта у томе смислу може учинити. Они су то и урадили и, уз интервенцију Ивана Милутиновића, неке симболичне исправке су и учињене по наређењу штаба Ш дивизије.

Највећи део ових сељака схватио је да се стока не може вратити, а новац нису хтели. Тражили су само реквизиционе признанице. Сви који су тражили — добили су их. Реквизиционе признанице за те случајеве издавала је, ту на лицу места, команда Дурмиторског подручја или Команда места Планине Пивске.

За непуна четири дана, колико сам провео овде радећи тај посао, само је један власник⁷ захтевао, и добио новац за одузету краву. Дали смо му 11.000 (једанаест хиљада) динара, што је према последњим продајним ценама, којих се још понеко сећао, јер се овед тада није трговало — била више него трострука пијачна цена.

Пошто смо свима присутним издали реквизиционе признанице, а други нико није желео да прими новац, то смо онима који нису били присутни поручили да ће и они касније добити овакве реквизиционе признанице — посебно наглашавајући поруку ВШ да ће се ово посебно запазити, и првом могућом приликом и ванредно надокнадити.

Овим је тај посао завршен, и то, за оне прилике и за ове конкретне мучне случајеве, веома успешно. Ови људи су у свим приликама, још од самог почетка НОР, па и у овој, до тада најтежој прилици, желели да помогну, и помагали народнослободилачку војску стављајући јој на располагање своју децу и своја имања. У народној власти, који су сматрали својом веровали су, као што су веровали и у нашу победу и у то да ће се све ово надокнадити, и сви напори признати у њиховој народној држави — после рата и победе.

После тога у овом крају, и овим људима, о томе више није говорено.

Након тога, 7. јуна, касно по подне, ја сам пошао, према наређењу које сам примио полазећи на овај задатак, за ВШ. Међутим, они се више нису налазили у с. Подмилогора. Речено ми је да су у Никовићима. Пошао сам тамо. Место ВШ, у Никовићима сам нашао штаб новоформиране II групе, чији је командант био Радован Вукановић. Милован Ђилас, делегат ВШ и ЦК код

⁷ Недјељко Добриловић, из Пишча.

ове оперативне групе, саопштио ми је промене до којих је дошло после „мратињске конференције“, од 3. јуна, као и то да сам и ја додељен тој II групи и да остајем с њим. После извештаја о ономе што сам у међувремену урадио, ја сам Ђиласу предао сав раније преузети новац.

Сутрадан, 8. јуна, кренули смо да се пробијамо за I групом према Вучеву и Сутјесци, а Немци и Италијани су наставили да пљачкају, пале и убијају по Пиви.